

Ifj. Fekete Károly: Egyházunk egyik ébresztője: Makkai Sándor

A szerző a könyvben foglalkozik Makkai Sándor életútjával, az egyházébredéssel, az ébresztő hanggal Makkai igehirdetéseiben, az evangelizációval, a nemzetneveléssel, és hogy miként élt, gondolkodott a püspök az ideológiák kereszttüzében.

Ahogy Ifj. Fekete Károly a kötet előszavában fogalmaz: aki ismeri Makkai Sándor nevét, annak azonnal eszébe jut három fő jellemző szó: püspök, író, professzor. Van azonban egy negyedik megjelölés is, ami összekapcsolja és összefoglalja az előző hármat: Makkai Sándor református egyházunk egyik ébresztő személyisége. Makkai Sándor egyházébredő és nemzetnevelő munkásságának csomópontjait kidomborító tanulmányt tart a kezében az olvasó, amelyből érzékelhető egy zaklatott kor vajúdása és egy nagy személyiség küzdelme az ideológiai hányattatások viharában.

Makkai Sándor 1890. május 13-án született Nagyenyeden. A kolozsvári református teológián és ezzel párhuzamosan a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán tanult, utóbbin doktorátust szerzett. 1913 nyarán házasságot kötött Borsay Margittal, két fiúgyermekük született: László és Sándor. 1922 és 1926 között az Erdélyi Egyházkerület püspökhelyettesévé, 1926-ban, 36 éves korában püspökké választották. 1936-ban lemondott hivataláról, Magyarországra költözött. 1939-ben és 1941–1942-ben a debreceni tudományegyetem református hittudományi karának dékánja, az ezeket követő években prodékánja volt. Emellett a Debrecen-nagyerdei Egyházközség presbitere, a Tiszántúli egyházkerület tanácsbírája, az egyetemes konvent missziói előadója, a Magyar Református Egyház zsinatának és zsinati tanácsának tagja. 1945-ben perbe fogták háborús és népellenes bűntett vádjával, de a vádak alól felmentették. 1951-ben felmentették a konvent missziói előadói tisztsége alól, még abban az évben, július 19-én, 61 éves korában visszatért teremő, kegyelmes Urához. Ennyi a rövid életrajz.

Amikor püspökké választották, nagy bölcsességgel, kitűnő szervezőkészséggel és megfelelő munkatársakkal szállt síkra a jogokért, az intézményekért és a missziói szolgálat kiépítéséért. Külső-belső frontokkal kellett megküzdenie, hiszen Trianon után a gáncsokdó ellenerővel, a miniszteri rendeletek, intézkedések beszűkítő, nemzet- és egyházromboló tendenciájával szemben kellett bevetnie diplomáciai érzékét. Tevékenyen részt vállalt a két világháború közötti irodalmi életben. Az Erdélyi Szépmíves Céh keretében, az irodalmi élet kiválóságaival együtt sokat tett az elveszett, eltorzult „erdélyi szellem” újjáteremtéséért. Makkai meg volt győződve arról, hogy az erdélyi magyarságnak a magyar örökségben gyökerező, azon felépülő, az egyetemes értékekbe kapcsolódó, önálló szellemi életet kell kifejlesztenie. Ezt kívánta elősegíteni nagy hatású, nemzetnevelő esszéivel: Magyar fa sorsa (A vádlott Ady költészete) – 1927; Egyedül (Bethlen Gábor lelki arca) – 1929; Magunk revíziója – 1931; Harc a szobor ellen (Széchenyi-tanulmány) – 1933. Közkedvelt regényíró volt, akinek etikai töltésű művei születtek (pl. Ördögszekér, Táltoskirály, Sárga vihar). Ezeket könnyű aláértékeln, ha valaki nem ismeri az erdélyi egyháztársadalmi helyzetet. Hiszen ennek a közegnek üzentek a magyar múlt nagyjai, és ezt a közösséget ösztökélték döntésre, helytállásra a régi események sikerei és bukásai. A regények hősei mellett egyéb írásaiban egész arcképcsarnokot állított össze nagy magyarokról. Ezekkel az életpályákkal is nemzeti önismeretre, reálpolitikára sarkallta kortársait, és azt kívánta felmutatni, hogy „kicsiny nemzetek és nemzeti kisebbségek egyetlen fölfelé vivő útja a lelki egyensúlyozottság, a szellemi értékesség, a kultúr nagyság”. Maradjunk az írói munkásságnál. Már Debrecenben élt, mikor megjelentek házagpótló teológiai könyvei és prédikációi – ezek és számos tanulmánya, cikke az egyház megelevenedését szolgálták, az öntudatos református hit ébresztését. Élményt és életre szóló indíttatásokat jelentettek előadásai, bárhol is mondta el azokat. Többször hirdette az ígét a Magyar Rádió hullámhosszán is. Debreceni évei alatt szépírói munkássága tovább virágzott. Ekkor jelent meg a Holttenger, a Magyarok csillaga, a Mi ernyeiek, a Szép kísértet és a Szabad vagy című regénye.

Most térjünk rá az egyházébredés témájára. Makkai egyházébredő munkája Erdélyben és Magyarországon is annak a felismerésnek a jegyében folyt, hogy az egyháznak igazán egyházzá kell lennie. Ez a tétel önmagában hordozta a megvalósítás útját, ami a gyülekezeti misszió élesztése volt, és ez az elv határozta meg a megvalósítás eszközét, az ébredő hangú igehirdetést. Makkai már fiatal lelkipásztorként átlátta, felismerte és láttatta az erdélyi református problémákat. Meglátásait osztotta és egyházmentő gondolatainak szócsöve lett az a lelkészekből álló baráti kör, amelyet Vécsi Szövetség néven 1921 augusztusában Marosvécsen hoztak létre. A Makkai és Tavasz Sándor vezetésével ide tömörülő lelkipásztorok rájöttek, hogy „az intézményes és adminisztráló hivatalos egyházi szervezet önmagáért való életének napjai meg vannak számlálva, a lelki, missziós egyház kegyelmi ideje következik, s ezért az egyház nem lehet egy sérelmi politika – bármily kitűnőnek látszó – cégjelzője és takarója, hanem az adott viszonyok között kell a rábízott nép lelki irányítója, mindennapi munkájának megszentelője, szenvedéseiben vigasztalója és a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervezője legyen”. Az 1920-as évek egyházra nehezedő elvárásait Makkai nem nemes feladatnak, hanem kísértésnek látta, bár az magát nemzetvédőnek gondolta, a magyar vallás letéteményesének, ősi kollégiumokkal bíró iskolaegyháznak, a magyar társadalom erdélyi

fenntartójának. „Csakhogy ez a magyarság nem volt evangéliumi, hanem politikai, ez a tanítás nem volt hitvallásos, hanem világi, s ez a társadalmiság nem volt lelki közösség, hanem pontosan megismételt másolata az osztály- és rangkategóriáknak az egyházi életben. A nagy sorsfordulat tehát az erdélyi református egyházat voltaképpen a saját eredeti arculatának tükré elé állította, s arra szólította fel, hogy mindig hangoztatott igényeit az élet vezetésére nézve most már valóban érvényesítse is! És a probléma mégis új és megoldhatatlan volt... Mert az élet parancsszava az erdélyi református egyházhoz mint egyházhoz szólt, és az erdélyi református egyház nem volt még egyház a szónak evangéliumi és kálvinista értelmében” – állapítja meg Makkai. A megoldás csak az lehetett, hogy az egyháznak egyházzá kell lennie. Makkai tudta, hogy szükség van egy új teológiai közszellemre, és meggyőződéssel vallotta, hogy az „élő hitű és teológiailag képzett lelkipásztor az, akin megfordul a jövő”, azaz öntudatos lelkipásztori munka csak a magyar teológia megújulásából virulhat ki. Ő maga is leszámolt a liberális teológia örökségével, vallástudományi irányultságával, hogy minden külső közvetítés nélkül, önálló felismerés alapján, nem kis harcok árán legyen az ige teológusa.

A megvalósítás útja a gyülekezeti misszió élesztése volt. Az I. világháborút megelőző és az azt követő időszak gyülekezeti helyzete elesett állapotokat tükrözött. Ebben a helyzetben próbálta meg a belmissziói mozgalom az egyház megkeresztelt, de csak névleges tagjait elérni, felébreszteni. A megújulási erőfeszítések az egyesületi életben zajlottak, amelyeket a konzervatív lelkipásztorok féltékenykedve fogadtak. Makkai felismerte, hogy az addig mellőzött vagy csak megtűrt, a hivatalos egyház által farkasszemmel kísért és nemegyszer egymással is huzakodó egyesületeknek és missziós csoportoknak a gyülekezetekben kell otthonra találniuk. Azt a vonalat képviselte, hogy az „egyház tisztelettel fogadja el a belmisszió megszégyenítő leckéjét... Kilépvé elavult intézményes bürokratizmusából, vegye kezébe a munka szervezését és irányítását, szervezze át önmagát mozgó, missziós népegyházzá, helyezze egész bizalmát és minden erejét a hitből fakadó szeretet hatalmának organizált és fölszerelt felszabadításába.” Ezt a nagy átalakulást sürgette Ravasz László is, aki egyetlen mondatba sűrítette a feladatot és a célt: „az egyház misszióivá tétele és a missziói munka egyháziivá tétele.” Makkai Sándor is a belmisszió egyházasításának ezt a programját hirdette meg és érvényesítette püspöksége idején erdélyi talajon. Az egyesületeknek az egyházba integrálása (amelyeknek a száma jóval kevesebb volt Erdélyben, mint az anyaországban), a gyülekezetek mozgékony missziói népegyházzá szerveződése megindult, és még az olykor előforduló nehézségek ellenére is figyelemre méltó eredményeket hozott. Bár a Magyarországi Református Egyház az 1933. évi III. tc.-ben törvényt alkotott az egyház missziói munkájáról, de fél évtized alatt nem sok közeledés történt a más-más utat járó misszió és az egyház között. Ezt az „állóvizet” mozdította meg a Makkai Sándor korábbi felismeréseiből és püspöksége alatt szerzett gyakorlati tapasztalataiból szerzett mű, Az egyház missziói munkája (Budapest, 1938) című ekkleziasztikai jellegű könyve, amelyben alapvetést kíván adni a misszió teológiájához. „A tömeghitetlenség és a belső bizonytalanság szekularizációja az Egyház elé a mozgósítás, a misszió parancsát állítja” – vallja Makkai a mű motivációjának egyik indokaként. Egy bevezető történeti fejezet után egy-egy evangéliumi részlet kapcsán szól a misszió három ágáról: a pásztori misszióról, a gyülekezeti misszióról és a külmisszióról. Ezzel a felosztással kiküszöbölte rendszeréből a belmisszió fogalmát. A missziót úgy definiálja, mint ami feltételezi a küldőt és a küldöttet. A Szentírás szerint az egyházat misszióba küldő Krisztus maga volt az

első, tökéletes küldött, aki az Atya üdvözetét hozta a világba. Ez a Krisztus ruhazza övéire a missziót. Makkai a missziói munka célját abban látja, hogy az egyénekből való egyháztagokat, a látható gyülekezetekből pedig a hívő szeretet élet- és munkaközösségét alakítsa ki.

Szépirodalmi alkotásain túl pedagógiai tárgyú műveket is írt, melyek tanulságosak a ma olvasója számára is; ezekben a pedagógiáról, az oktatásról-nevelésről, a közoktatásügyi kérdésekről vallott felfogását ismerhetjük meg. Nemcsak írt mindezekről, hanem iskolaszervező is volt, a magyar és egyházi iskolák megmaradásáért és alapításáért folytatott küzdelem jellemezte életét. 1912-től 1915-ig vallástanár volt Kolozsváron, 1917-ben meghívták Sárospatakra, majd 1918-tól 1926-ig a kolozsvári fakultáson tanított rendszeres teológiát. A magyar iskolák bezárásának korában óriási erőfeszítésekkel elérte új iskolák alapítását és régiak megmentését: 1926-ban leánygimnázium épült Kolozsváron, 1927-ben a megszűnt udvarhelyi fiúgimnázium helyébe tanítóképzőt és internátust rendeztek be, 1928-ban a kolozsvári leányszeretetházat leányinternátussá építették át. Az elnéptelenedett szászvárosi Kún-kollégium helyébe nőiskola települt, patinás épülete adott otthont az egyház árvaházának.

Korának igehirdetése mesterkélt, élettelen szónoklattá lett, amely más prédikátorok át nem élt gondolatait vagy beszédeit szajkózta. Makkai maga is bosszankodva mondta: „Nem lévén saját lelkünk kifejezése, kénytelenek vagyunk hozzá a hangban, modorban és gesztusokban adni azt, ami a másét a mienk látszatává teszi s így született meg a prófétai bizonyágtevés egyházában a szavaló prédikáció, a szónoki igehirdetés, amely elmaradt a küszködő, tragikus világtól, nem szól a ma emberéhez, ignorálja annak tényleges lelki szükségleteit, nem tud se elég szociális, se elég aktuális lenni, s az éhesen hagyott lelkeket vagy a közöny, vagy a szekták karjai közé löki.” Makkai Sándor ezen a ponton fújta meg a riadót, s kimondta: a szónoki igehirdetés ideje lejárt! Az igehirdetés a lekipásztori életnek és munkának nem az egyik, a többiektől külön vagy azokkal ellentétes ága, hanem a centruma, ahová életének és munkájának minden szála összefut, s onnan megint szétsugárzik, minden irányba. Makkai ebben is példát mutatott, püspöksége idején egy új és eredeti műfaját találta meg az igehirdetésnek, amit Az elátkozott óriások című kötet őrzött meg. Merész és egyértelmű fogalmazásával, a cirkalmas, kánaáni nyelvet nélkülöző, azt feloldó friss szókapcsolataival világossá és szemléletessé tette az üzenetet. Prédikációiban a magától értetődő evangéliumi látásmód ötvöződik a tiszta református szellemiséggel.

Mielőtt évtizedekre bekövetkezett volna a Makkai-életmű körüli nagy csend, a nyilvánosság előtti utolsó értékelést Ravasz László mondta el 1953. március 22-én, Makkai síremléke mellett: „Makkai Sándor azért született, hogy egy láng égjen benne. Világosságot lásson és világosságot terjesszen. [...] Jönnek majd generációk és így tesznek tisztességet emléke előtt: a benned munkálkodó halál mi bennünk életté vált. Ezért foglalja össze Makkai Sándor belső életét ez a vallomás: hittem, azért szóltam. Ez kifejezi az isteni kényszert, amely szólásra indította. Mondanivalóinak igazságát és őszinteségét, azt, hogy minden szavába egy darab élet

szakadt bele és ez fejezi ki megjutalmaztatását, azt az örömet és hálát, hogy szólhatott.” Valóban: Makkainak „minden szavába egy darab élet szakadt bele”, s minden életszeletet elért szavával, amelynek súlya volt, felelősségből fakadó izzása és a belső rendből következő kiáltási szabadsága. Gazdag egyénisége Istentől kapott ajándék volt kora számára. Szószék, püspöki tiszti, professzori katedra, író toll vagy élő szó – mind az ébresztő szolgálat eszközei voltak Makkai Sándor életében, hogy Istentől kapott küldetését teljesítse.

Makkai Sándor megkerülhetetlen alakja a 20. századi magyar egyház-és teológiatörténetnek. Igehirdetői személyisége, missziói elkötelezettsége, nevelői adottságai és egyházvezetői munkássága nélkül egy sajátos színnel lett volna szegényebb a magyar református teológiai gondolkodás. Azoknak ajánljuk ezt a könyvet, akik a püspöki teológiai és művelődéstörténeti munkássága alapján a reformátusság egy kicsi, de lényeges szeletét szeretnék megismerni.

(Ifj. Fekete Károly: Egyházunk egyik ébresztője: Makkai Sándor; Kálvin Kiadó, 2001.)

M.A.